

Zofia Włodarczyk

Katedra Roślin Ozdobnych, Akademia Rolnicza w Krakowie

Metodyka tłumaczeń terminów botanicznych w tekstach biblijnych

Analizując teksty wielu przekładów Biblii, począwszy od najstarszych aż po współczesne, można zauważyć spore trudności w przetłumaczeniu nazw roślin i zwierząt oraz innych określeń związanych z szeroko rozumianymi naukami przyrodniczymi. Już w samej Septuagincie opuszcza się pewne nazwy, których jednoznaczna identyfikacja, jak można przypuszczać, sprawiała pewien kłopot (np. Iz 41, 19). Komplikacje te wynikają z faktu, że w czasach starożytnych nie było jednolitego nazewnictwa roślin i określano je przy pomocy różnorodnych pojęć charakterystycznych dla danego regionu. Nie wnikano także w szczegóły budowy anatomicznej, które z biegiem czasu stały się podstawą do wyodrębniania rodzajów i gatunków roślin. Dlatego też zdarzało się, że pewną grupę roślin o podobnym wyglądzie określano tym samym słowem. I tak np. rośliny o kwiatach składających się z sześciu płatków (tulipany, narcyzy, lilie i in.) nazywano *šōšān*^{*}, zaś rośliny rosnące w wodzie *qāne(h) wāsûp*. Z kolei rośliny cierniste nazywane są w Biblii przez 20 różnych słów i na obecnym poziomie badań trudno jest je jednoznacznie przyporządkować do konkretnego gatunku¹. W tekstach biblijnych

---

^{*} Transliteracja wyrazów hebrajskich według: S. Wronka, *Transliteracja i transkrypcja alfabetu hebrajskiego*, "Ruch Biblijny i Liturgiczny" 57 (2004) nr 1, s. 45-58.

¹ M. Zohary, *Plants of the Bible. A complete handbook to all the plants with 200 full-color plates taken in the natural habitat*, Cambridge 1982, s. 15.

bywa też tak, że np. jedno określenie 'erez oznacza prawdziwy cedr, ale także inne gatunki drzew, jak np. sosnę, jałowiec czy tamaryszek.

Celem tego artykułu jest pokazanie, jak powinna wyglądać metoda pracy tłumacza biblijnego pochylającego się nad tymi fragmentami, w których występują terminy botaniczne. Aby lepiej sobie uzmysłowić ten problem, zostanie przedstawiona analiza cytatu z Księgi Izajasza 41, 19.

Pierwszym krokiem przy poprawnej identyfikacji danej rośliny w analizowanym tekście jest odpowiedź na pytanie, czy w czasach biblijnych występowała ona na terenach Azji Mniejszej, czyli innymi słowy, czy jest rodzima dla tych ziem. Pomocna w tym jest paleoekologia, zajmująca się rekonstrukcją doboru gatunkowego roślin i posługująca się wieloma metodami, a spośród nich popularną metodą pyłkową². Wymienianie w tłumaczeniach Biblii takich gatunków roślin, jak np. fasola, dynia, trzcina cukrowa, które pochodzą z Ameryki Południowej lub Północnej jest dużym błędem, bo rośliny te nie mogły się pojawić na Ziemi Świętej w czasie, gdy powstawał tekst Biblii. Na tym etapie analizy należy skorzystać z literatury mówiącej o zbiorach gatunków roślin rodzimych dla konkretnego terenu, np. Palestyny, Syrii, Egiptu. Podstawową literaturę w tym zakresie stanowią: ośmiotomowa *Flora Palaestina*, której autorami są M. Zohary i N. Feinbrun-Dothan³, dwutomowa *Flora of Egypt* napisana przez L. Boulosa⁴ i *Nouvelle Flore du Liban et de la Syrie* autorstwa P. Mouterdego⁵.

Kolejną dziedziną nauki, pozwalającą potwierdzić występowanie danego gatunku rośliny na terenach opisywanych w Biblii jest archeologia. Mając do dyspozycji fragmenty drewna, pestki, łupiny lub inne resztki roślin, można za pomocą nowoczesnych metod badawczych określić nie tylko gatunek rośliny, ale i wiek znalezionych szczątków roślinnych, i na tej podstawie wnioskować o występowaniu rozważanego gatunku. Pomocne są również malowidła ścienne i reliefy w świątyniach

---

² K. Wasylińska, *Początki uprawy roślin: gdzie, kiedy, jak i dlaczego*, „Wiadomości Botaniczne” vol. 45 no. 1/2, Kraków 2001, s. 7.

³ N. Feinbrun-Dothan, *Flora Palaestina*. 1977 – part 3 plates, 1978 – part 3 text, 1986 – part 4 plates, 1986 – part 4 text; M. Zohary 1966 – part I plates, 1966 – part I text, 1987 – part II text and II plates, The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem.

⁴ L. Boulos, *Flora of Egypt*, volume one and two, Cairo 1999 i 2000.

⁵ P. Mouterde, SJ, *Nouvelle Flore du Liban et de la Syrie*, t. I, Beyrouth 1966.

i grobowcach. Wizerunki roślin bardzo często stanowiły tło obrazu lub przedstawiały dorobek właściciela za jego życia, np. pole zboża, żniwa i inne prace.

Kiedy określenie gatunku rośliny na podstawie oryginalnego słowa w tekście Pisma Świętego sprawia trudność, należy przeanalizować szerszy fragment i zwrócić uwagę na kontekst, w którym występuje to słowo. Należy między innymi rozważyć rodzaj środowiska przyrodniczego (puścynia, pole uprawne, bagna, las itp.), w którym umiejscowione jest opisywane zdarzenie. Taka metoda w wielu przypadkach prowadzi do jednoznacznej identyfikacji gatunku (por. Sdz 9, 7–15⁶), zwłaszcza gdy posługuje się nią osoba znająca się na botanice. W tym przypadku pomocne jest również porównanie badanego słowa z określeniami w językach arabskich, w których zachowały się podobnie brzmiące nazwy roślin⁷

Współczesne występowanie danej rośliny na naturalnych stanowiskach jest bez wątpienia potwierdzeniem obecności danego gatunku w tekstach Biblii. Należy zaznaczyć, że z całą pewnością naturalny krajobraz roślinny⁸ opisywany na kartach Biblii nie różni się zasadniczo od tego, który dziś możemy oglądać, wbrew opiniom, pojawiającym się w różnego rodzaju komentarzach. Teoria determinizmu klimatycznego w ujęciu Hillmana stwierdza, że na Bliskim Wschodzie około 15 tys. lat temu (okres po ostatnim zlodowaceniu) nastąpiła poprawa klimatu, któremu towarzyszyło rozprzestrzenianie się drzew i roślin zielnych, a wśród nich dzikiej pszenicy i jęczmienia⁹, co w dalszej perspektywie (między 11 a 9 tys. lat temu) dało początek osiadłemu trybowi życia ludzi i rozwojowi rolnictwa¹⁰. Od tego czasu zmiany w środowisku były powodowane działalnością człowieka, a nie globalnymi zmianami klimatycznymi.

---

⁶ Więcej informacji w artykule: Z. Włodarczyk, *Rola terminów botanicznych w rozumieniu i poprawnej interpretacji tekstów biblijnych*. (w druku).

⁷ N. Hareuveni, *Nature in Our Biblical Heritage*, Kiryat Ono, Neot Kedumim 1996, s. 11–142.

⁸ Chodzi o rośliny dziko rosnące, nieuprawiane przez człowieka. Natomiast w dziedzinie upraw rolnych, a zwłaszcza w sadownictwie, zaszły bardzo istotne różnice, gdyż na terenie Izraela uprawia się obecnie wiele gatunków roślin, których rodowód sięga Ameryki Południowej i Północnej, a także Azji Wschodniej i Australii.

⁹ K. Wasylikowa, *Początki uprawy roślin...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁰ Tamże, s. 7.

Nie bez znaczenia w prawidłowej ocenie gatunku rośliny w rozważanej perykopie jest wykazanie, czy nazwa rośliny pojawia się w sensie dosłownym, czy też może symbolicznym. W tym ostatnim przypadku roślina może pochodzić z obcego terenu, ale jest znana np. z powodu importu. Do takich roślin należały np. cedry pochodzące z Libanu, które służyły jako budulec. W znaczeniu symbolicznym cedry jako bardzo duże drzewa mogły oznaczać majestat, potęgę, nieprzemijalność i chwałę¹¹

W perykopie Iz 41, 19 autor natchniony wymienia 7 gatunków roślin (w sensie symbolicznym), które przemienią pustynię pozbawioną bogatej roślinności w wielki ogród. Liczba 7 oznacza obfitość i podkreśla różnorodność gatunkową drzew¹². Taka przemiana będzie skutkiem Bożego działania, jego błogosławieństwa. Autor wymienił: 'erez, šittā(h), ḥāḏas, 'ēš šemen, b'rōš, tidhār i t'aššūr.

W Septuagincie pominięto dwa gatunki roślin¹³ i wymieniono: κέδρος, πύξος, μυρσίνη, κυπάρισσος i λεύκη. Wulgata wymienia: *cedrus, spina, myrtus, lignum olivae, ulmus, abies i buxum*¹⁴.

W tłumaczeniach na języki nowożytnie zauważa się podobne trudności. W cytacie: „Na pustyni zasadzę cedry, akacje, mirty i oliwki; rozkrzewię na pustkowiu cyprysy, wiązy i bukszpan obok siebie” drugie z wymienionych drzew to akacja. W słowach błogosławieństwa Boga znajduje się także obietnica zesłania dużej ilości wody, która zamieni „pustynię na pojezierze” (w. 18). Wśród autorów pojawia się zdziwienie, skąd wśród roślin potrzebujących do życia opadów deszczu występuje akacja, drzewo typowe dla pustyni¹⁵. Harold i Alma Moldenkowie uważają, że pojawienie się w cytacie tej rośliny umniejsza siłę przenośni. Z kolei Grosser¹⁶ sądzi, że kopista popełnił błąd, bowiem kontekst w cy-

---

¹¹ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 2001, s. 157–159.

¹² S. Hałas, *Pustynia miejscem próby i spotkania z Bogiem. Wybrane zagadnienia biblijnej teologii pustyni*, Kraków 1999, s. 318.

¹³ *Septuaginta Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, Editio Octava, tom I, Württembergische Bibelanstalt Stuttgart, 1965, s. 621.*

¹⁴ *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgatam Clementinam Nova Editio, Mediolani, In Aedibus V Hoepli 1913, s. 714.*

¹⁵ M. Zohary, *Plants of the Bible...*, dz. cyt. s. 116.

¹⁶ H. N. Moldenke, A. L. Moldenke, *Plants of the Bible*, New York 1952, s. 26.

tacie z Księgi Izajasza (41, 19) wskazuje na inną roślinę, nietypową dla pustyni.

Jednak Ewenarii¹⁷ zauważa, że akacje pojawiają się na pustyni tylko wzdłuż wadi – okresowo płynących rzek. Sugeruje on, że drzewa te rosną tylko na glebach, z których została wypłukana sól, a nie w miejscach przypadkowych. Zatem powszechne występowanie akacji w dowolnym miejscu pustyni może być rozumiane jako dobrodziejstwo. Podobny pogląd prezentuje Hareuveni¹⁸.

W związku z tą trudnością niektórzy tłumacze pozostawiają hebrajskie słowo *šittā(h)*¹⁹, lub podają agat jak Biblia słowacka²⁰, Biblia Gdańska – wyborne cedry²¹, a Biblia Brzeska²² – sośnia.

Objaśnienie skrótów:

Cyfry od 1–11 w nawiasie [ ] oznaczają pozycje literatury zebrane w wykazie Biblii (na końcu tekstu)

Hbr. – hebrajski tekst oryginalny
LXX – Septuaginta
Wulg. – Wulgata
BT – Biblia Tysiąclecia
BW – Biblia Warszawska
BWP – Biblia Warszawsko-Praska

BG – Biblia Gdańska
BB – Biblia Brzeska
BP – Biblia Poznańska
BJW – Biblia w tłum. ks. Jakuba Wujka
PNŚ – Przekład Nowego Świata

Iz 41, 19

אֶתֶן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וְהִדְס וְעֵץ שִׁמּוֹן [2]
אֲשֵׁים בְּעֵרְבָה בְרוֹשׁ תְּדָהָר וְחֲאֲשׁוּר יַחְדָּו:

LXX [11]: θήσω εἰς τὴν ἄνυδρον γῆν κέδρον καὶ πύξον καὶ μυρσίνην καὶ κυπάρισσον καὶ λεύκην

¹⁷ Tamże.

¹⁸ J. Maillat, S. Maillat, *Les plantes dans la Bible*, Méolans–Revel 1999, s. 91.

¹⁹ Библия, Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета второе издание, Издательство „Жизнь” с Богом, Брюссель 1983; Слово жизни, Новый Завет в современном переводе, Living Bibles International, 1991 (b.m.w.); Holy Bible, King James Version, Collins Bible; Webster Bible – Young’s Literal Translation – www.biblia.net.pl/template.php?tpl=index.

²⁰ Sväté Písmo. Nový Zákon Podľa typického vydania Novej Vulgaty preložila Slovenská Biblická Spoločnosť, 1992.

²¹ Biblia Gdańska – www.biblia.net.pl/template.php?tpl=index

²² Biblia Brzeska 1563, Soli Deo Gloria. Collegium Columbinum, Clifton–Kraków 2003.

Hebr. [2]	LXX [11]	Wulg. [7]	BT [4]	BW [5]	BWP [6]	BG [3]	BB [1]	BP [9]	BJW [8]	PNŚ [10]	
אַרְז	'erez	κέδρος	cedrum	cedry	cedry	cedry	cedry	cedr	cedry	cedry	cedr
שִׁטָּה	šittā(h)	πίξος	spinam	akacje	akacje	akacje	wyborne cedry	sośnia	akację	akację	akacja
הַדָּס	hādās	μυρσίνη	myrtum	mirty	mirty	mirty	sosien	miert	mirt	mirt	mirt
עֵץ שֶׁמֶן	'ēs šemen		lignum olivae	oliwki	oliwki	oliwki	oliwki	oliwne drzewo	drzewa oliwne	drzewo oliwne	drzewo oleiste
בְּרֹשׁ	b'rōš	κυπάρισσος	abietem	cyprysy	cyprys	jałowce	jedlina	jedlinę	cyprysy	jodłę	jałowiec
תִּדְהָר	tidhār		ulmum	wiązy	wiąz	platany	wiąz	wiąz	wiązy	wiąz	jesion
תְּאֵשֵׁר	t'āššūr	λεύκη	buxum	bukszpan	pinie	cyprysy	bukszpan	bukspan	bukszpan	bukszpan	cyprys

Na terenach pustynnych Azji Mniejszej akacja jest jednym z niewielu drzew wykorzystywanych jako budulec. Jej drewno stanowi bardzo cenny surowiec do uzyskiwania węgla drzewnego, liście wykorzystywane są jako pasza dla bydła, zaś strąki i kora są źródłem barwników. Z naciętej kory *Acacia tortilis* (występującej w Izraelu)²³, podobnie jak z *A. senegal*, wypływa ciecz zastygająca na powietrzu, nazywana gumą arabską, która zmielona służy Arabom do przyrządzania wielu potraw²⁴. W związku z powyższym obfitość tych drzew można uważać za dobrodziejstwo. Znane są wiekowe akacje rosnące w Migdal Tzabaya, czczone i chronione ze względu na przekonanie ludzi, że z ich drewna zbudowano Arkę Przymierza²⁵. Rabini w Midraszach zaliczają akację do siedmiu wybranych gatunków (tzw. cedrów) służących do ceremonii oczyszczenia z trądu²⁶. Tradycja ta opiera się właśnie na rozpatrywanym tu cytacie (Iz 41, 19), z którego wynika, że akacja należy do tych drzew za pomocą, których Bóg okaże błogosławieństwo. Hałas²⁷ stwierdza, że siedem różnych gatunków drzew wymienionych w tej perykopie ma znaczenie symboliczne, gdyż wskazuje, że błogosławieństwo Boga zapowiadane przez Izajasza będzie wielkie i różnorodne.

Pierwsze wymienione drzewo w cytacie Iz 41, 19, określone słowem 'erez, bezspornie oznacza cedr, podobnie jak trzecia z kolei nazwa *hāḏas*, odnosi się do mirtu²⁸.

Natomiast wyrażenie 'ēš šemen jest bardzo często źle tłumaczone jako oliwka lub dzika oliwka²⁹, podczas gdy odnosi się ono do sosny³⁰. W Pa-

---

²³ M. Zohary, *Flora Palaestina – part II text*, Jerusalem 1987, s. 28.

²⁴ J. Burchardt, *Botaniczne elementy wkładu Arabów do farmakognozji średniowiecza łacińskiego*. [w:] *Przyroda – Nauka – Kultura, humanistyczny kontekst nauk przyrodniczych u progu XXI wieku*, red. B. Zemanek, Kraków 2000, s. 45–55.

²⁵ N. Hareuveni, *Tree and shrub in our Biblical Heritage*, Kiryat Ono, Neot Kedumim 1989, s. 118.

²⁶ Tamże.

²⁷ S. Hałas, *Pustynia miejscem próby...*, dz. cyt., s. 318.

²⁸ N. H. Moldenke, A. L. Moldenke, *Plants of the Bible...*, dz. cyt., s. 144; M. Zohary, *Plants of the Bible...*, dz. cyt., s. 119; F. N. Hepper, *Pflanzenwelt der Bibel. Eine illustrierte Enzyklopadie*, Stuttgart 1992, s. 186; J. Maillat, S. Maillat, *Les plantes dans la Bible*, dz. cyt., s. 125.

²⁹ Wszystkie tłumaczenia polskie i zagraniczne analizowane w tej pracy.

³⁰ Hałas podaje pinia, czyli gatunek sosny – S. Hałas, *Pustynia miejscem próby...*, dz. cyt., s. 318.

lestynie rodzimym gatunkiem jest sosna alepska (*Pinus halepensis*), a ściśle z nią spokrewniona, jak podaje Zohary³¹, jest *Pinus brutia* – sosna kałabryjska występująca na całym obszarze śródziemnomorskim. Autor ten podaje również, że dla *Pinus brutia* zachowała się stara nazwa hebrajska *’ēš šemen*, podczas gdy współczesne słowo hebrajskie oznaczające sosnę to *’ōren*. Według Zohary’ego, pięciokrotne pojawiające się w Biblii słowa *’ēš šemen* (por. Nh 8, 15; 1 Krl 6, 23.31.33; Iz 41, 19) – powinny być tłumaczone jako sosna (*P. brutia* lub *P. halepensis*), a nie błędnie jako dzika oliwka lub drzewo oliwne. Pogląd ten prezentują również Maillatowie³². *Pinus halepensis* jest uznana przez Moldenków, Zohary’ego, Heppera, i Maillatów za gatunek sosny, który może być rozważany jako występujący w Biblii.

Sosny były znane i wykorzystywane przez ludzi starożytnych w rejonie Morza Śródziemnego. Germer³³ podaje, że z szyszek, a także z drewna pozyskiwano żywicę, służącą w starożytnym Egipcie do balsamowania zwłok, co potwierdzają najnowsze analizy chemiczne. A Bauman³⁴ zaświadcza, że kawałki żywicy odcinane od pnia dodawano do wina w celu jego aromatyzowania. Tak przygotowany trunek nazwany był winem żywicznym. O tym winie wspomina Dioskorydes i dowodzi, że taka praktyka była szczególnie często stosowana na terenach o chłodniejszym klimacie, gdzie winogrona nie mogły dostatecznie dojrzeć i wino z nich zrobione było kwaśne. *Pinus brutia* jest bardzo wytrzymała na suszę i wiatry, często bywa sadzona jako drzewo chroniące glebę, na piaskach.

Kolejna wymieniona roślina to *b’rôš*. Zohary twierdzi, że słowo to oznaczać może jodłę cylicką (*Abies cilicica*) lub jałowiec grecki (*Juniperus excelsa*) zwłaszcza wówczas, gdy z kontekstu można wywnioskować, że chodzi o roślinę pochodzącą z Libanu, lub gdy to słowo pojawia się wraz ze słowem *’erez* oznaczającym cedr. Libańczycy określają jałowiec słowem *brotha*, podobnym do wyrazu *b’rôšim*, użytym w Pnp (1, 17). Z kolei akkadyjskie słowo *burasu* oznacza jodłę. Ten sam autor twierdzi, że pod słowem *b’rôš* może się jednak kryć też cyprys, który w czasach biblijnych

---

³¹ M. Zohary, *Flora Palaestina – part I text*, Jerusalem 1966, s. 18.

³² J. Maillat, S. Maillat, *Les plantes...*, dz. cyt., s. 107 i 158.

³³ R. Germer, *Flora des pharaonischen Agypten*, Mainz am Rhein 1985, s. 8.

³⁴ H. Baumann, *Die griechische Pflanzenwelt in Mythos, Kunst und Literatur*, München 1982, s. 151.

występował powszechnie w Palestynie, a jeżeli był sprowadzany z Libanu, to z pewnością rzadziej niż drewno jodły lub jałowca. W związku z tymi wyjaśnieniami piątą rośliną wymienioną w cytacie Iz 41, 19 może być zarówno jodła, jałowiec, jak i cyprys. Ma to odzwierciedlenie w tłumaczeniach, w których obok najczęściej występującego cyprysu (10 Biblii zagranicznych i 3 tłumaczenia polskie) pojawia się gatunek jodły³⁵, a sporadycznie jałowca³⁶.

Nazywające szóstą roślinę hebrajskie słowo *tīdhār* nie jest od strony botanicznej ściśle określone³⁷. Jedynie Zohary znajduje ślad w Targumie Jonatana, w którym słowo *tīdhār* odnosi się do aramejskiego *mornian*, które to słowo jest z kolei spokrewnione z arabskim *murran*, będącym jedynym określeniem krzewu kaliny wiecznie zielonej (*Viburnum tinus*). Roślina ta osiąga 3-5 m wysokości i ma ciemno zielone liście przez cały rok. Wczesną wiosną na krzewie pojawiają się liczne białe kwiaty zebrane w duże baldachy. Obecnie roślina ta występuje w Dolnej Galilei, na Górze Tabor i na Górze Karmel³⁸.

W Septuagincie pominięto tę roślinę, a w Wulgacie przetłumaczono ją jako *ulmus*, co oznacza wiąz. W Palestynie, w Dolnej Galilei występuje gatunek wiązu *Ulmus canescens*³⁹. Wiele polskich przekładów Biblii⁴⁰ jak też Biblie tłumaczone na inne języki⁴¹, prawdopodobnie za Wulgatą, podaje takie tłumaczenie terminu, oznaczające szóstą roślinę w cytacie Iz 41, 19. W innych przekładach pojawiają się w tym miejscu inne gatunki drzew:

- platan⁴²,
- jesion⁴³,

---

³⁵ S. Hałas, *Pustynia miejscem próby...*, dz. cyt., s. 318; BG, BB, BJW.

³⁶ PNs, BWP.

³⁷ M. Zohary, *Plants of the Bible...*, dz. cyt., s. 112.

³⁸ N. Feinbrun-Dothan, *Flora Palaestina. Part – 3 text*, Jerusalem, 1978, s. 255.

³⁹ M. Zohary, *Flora Palaestina – part I text...*, dz. cyt., s. 36.

⁴⁰ BT, BB, BG, BP, BJW.

⁴¹ *La Biblia di Gerusalemme*, Bologna 1989; *Die Heilige Schrift Des Alten Bundes*, Leipzig 1967; *La Bible. Traduction Œcumenique de la Bible*, Paris 1977; *Sväté Písmo. Nový Zákon Podľa typického vydania Novej Vulgaty preložila Slovenská Biblická Spoločnosť* 1992.

⁴² BWP, *Die Bibel in der Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift Vollständige Schulausgabe*, Wien 1986; *Die Bibel. Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift. Gesamtausgabe. Psalmen und Neues Testament. Ökumenischer Text*, Stuttgart 1996.

⁴³ PNs.

- buk⁴⁴,
- jawor⁴⁵.

Cyprys wiecznie zielony (*Cupressus sempervirens*), przedstawiony jest we florze Palestyny przez Zohary'ego⁴⁶ z notatką odwołującą się do Biblii i cytatu Iz 41, 19, w której słowo *t'aššûr* jest wg tego autora nazwą siódmej rośliny.

W Septuagincie przetłumaczona została jako λεύκη, co według słownika Liddell–Scott oznacza topolę białą (*Populus alba*)⁴⁷, a według Abramowiczówny topolę srebrzystą⁴⁸. W Septuagincie użyto więc niewłaściwego określenia, które nie odpowiada tekstowi hebrajskiemu. Hebrajskie słowo oznaczające topolę białą to *libne(h)*⁴⁹.

Wulgata podaje nazwę *buxum*, czyli bukszpan. Botanicy nie wymieniają bukszpanu w rodzimej florze Palestyny. Nie oznacza to jednak, że nigdy tam nie występował. Obecnie bukszpan rośnie na terenie zachodniej i południowej Europy, Algieru aż po wschodnią Azję, a także w południowej Afryce⁵⁰. Germer zaświadcza, że w wykopaliskach na terenie Egiptu znaleziono przedmioty, których części wykonane były z drewna bukszpanowego inkrustowanego kością słoniową. Informuje też, że bukszpan był sprowadzany do Egiptu z Palestyny⁵¹. Ze względu na twarde drewno, dobre do toczenia i polerownia, bukszpan był bardzo ceniony i być może został wytrzebiony z powodu rabunkowej gospodarki. Botanicy nie określili ostatecznie gatunku rośliny kryjącej się pod nazwą *t'aššûr*. Większość tłumaczy wydaje się korzystać z przekładu

⁴⁴ *Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments nach der deutschen Übersetzung D. Martin Luthers. Nach dem 1912 vom Deutschen Evangelischen Kirchenausschu genehmigten Text, Privilegierte Württembergische Bibelaustalt, Stuttgart 1912.*

⁴⁵ *Библия, Книги Священного Писания..., dz. cyt.; Слово жизни..., dz. cyt.; Новый Завет Господа нашего Иисуса Христа В русском переводе с параллельными местами и приложениями. Издательство „Жизнь” с Богом, Bruxelles 1990; Святе письмо старого та нового завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами Українського Біблійного Товариства. Українціан Bible. 63 DC, 1992.*

⁴⁶ M. Zohary, *Flora Palaestina – part I text*, dz. cyt., s. 19.

⁴⁷ H. G. Liddell, R. Scott, *Greek English Lexicon*, Oxford 1996, s. 1041.

⁴⁸ Abramowiczówna, t. III, s. 26.

⁴⁹ M. Zohary, *Plants of the Bible...*, dz. cyt., s. 132.

⁵⁰ W. Reneta, *Drzewa i krzewy liściaste A–B*, Warszawa 1991, s. 326.

⁵¹ R. Germer, *Flora des pharaonischen Agypten...*, dz. cyt. s. 105.

Wulgaty i jako siódmą roślinę wymienia bukszpan, tak jak to można stwierdzić w polskich przekładach Biblii. Wyjątek stanowią BW i PNs oraz ks. Hałas w monografii o pustyni, którzy piszą o cyprysie. Natomiast w tłumaczeniach zagranicznych pojawiają się tu następujące rodzaje drzew: buk, świerk, jesion, jodła, sosna, cyprys i bukszpan. Pierwsze dwa gatunki nigdy nie występowały w Palestynie, gdyż ich zasięg występowania przebiega przez Europę⁵². Gatunki jodły, sosny oraz cyprys wiecznie zielony i bukszpan zostały przedstawione w niniejszym artykule. Jesion syryjski (*Fraxinus syriaca*) występuje na równinie Szaron koło Bet-Szean i Dan.

Z botanicznego punktu widzenia w cytacie Iz 41, 19 kolejność drzew rosnących na pustni powinna być następująca: cedr, akacja, mirt, sosna!, [jodła, jałowiec lub cyprys], [kalina wiecznie zielona? lub wiąz] i [cyprys lub bukszpan?]. Ze względów symbolicznych, które koniecznie należy wziąć pod uwagę w analizowanym cytacie, cedr, mirt, sosna, jodła, kalina, cyprys i bukszpan są gatunkami roślin o wiecznie zielonych liściach. Rośliny takie są symbolem czegoś niezniszczalnego, niewiedzącego i trwałego, co krótko, ale wyraźnie ujął św. Piotr w Pierwszym Liście: „Niech będzie błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa. On w swoim wielkim miłosierdziu przez powstanie z martwych Jezusa Chrystusa na nowo zrodził nas do żywej nadziei: do dziedzictwa niezniszczalnego i niepokalanego, i niewiedzącego, które jest zachowane dla was w niebie” (1, 3–4). Kierując się tym przesłaniem, można wskazać na kalinę wiecznie zieloną jako bardziej odpowiadającą kontekstowi niż wiąz. Ostatecznie rośliny w rozważanym cytacie należy uszeregować w następujący sposób: cedr, akacja, mirt, sosna, jodła lub jałowiec, (bo cyprys wymieniony jest jako ostatni), kalina wiecznie zielona i cyprys lub bukszpan.

Powyższa analiza cytatu Iz 41, 19 przeprowadzona jest na gruncie przyrodniczym. Do kompletności wskazana byłaby dogłębna analiza językoznawcy biblijnego.

---

⁵² W. Seneta, J. Dolatowski, *Dendrologia*, Warszawa 2000, s. 44, 144.

Wykaz Biblii, które w artykule oznaczono skrótami

- [1] *Biblia Brzeska 1563*, 2003. Soli Deo Gloria. Collegium Columbinum, Clifton–Kraków.
- [2] *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, (Hg.) Elliger K.-Rudolph W., Stuttgart 1990, wyd. 4.
- [3] *Biblia Gdańska* – www.biblia.net.pl/template.php?tpl=index
- [4] *Biblia Tysiąclecia*, red. A. Jankowski, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, Poznań–Warszawa 1980.
- [5] *Biblia Warszawska* – www.biblia.net.pl/template.php?tpl=index
- [6] *Biblia Warszawsko-Praska* – www.biblia.net.pl/template.php?tpl=index
- [7] *Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgatam Clementinam Nova Editio*. Mediolani, in aedibus U. Hoepli 1913.
- [8] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie polskim Jakuba Wujka*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1962.
- [9] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, ze wstępami i komentarzami*, opracował zespół pod red. ks. M. Petera i M. Wolniewiczza (tom I–III) Księgarnia Wojciecha, Poznań 1973, 1975.
- [10] *Przekład Nowego Świata* – www.biblia.net.pl/template.php?tpl=index
- [11] *Septuaginta Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* edidit Alfred Rahlfs. Editio Octava tom I Württembergische Bibelanstalt Stuttgart, 1965.

Methodology of Translating Botanical Terms in Biblical texts

Summary

The names of plants that appear in the original text of the Bible cause problems in contemporary translations of the Scriptures. Botanical knowledge and broadly understood other branches of natural sciences can be used in order to properly translate at least some of the more difficult names.

First of all, it should be decided whether the kind of plant we want to include in the translation appeared in Biblical times in the territory of Asia Minor. Archeological finds such as fragments of wood, fruit stones and seeds, peels, pollen and other plant remains as well as drawings and murals, with their sometimes very accurate depiction of plants, are of great help. It is also important to distinguish between the literal and the symbolical sense in which the plant appeared.

The paper presents an analysis of the names of plants mentioned in quotation Is 41,19 and the way of reasoning in defining them. It compares various translations of the Bible showing erroneous and correct, though not always identical, names of plants mentioned in this fragment. It has been established that in quotation Is. 41,19 the inspired author listed: a cedar, an acacia, a myrtle, a pine, a fir or a juniper tree, an evergreen viburnum, and a cypress or a box tree.